

Artner Annamária:
Adalék a nem IMF-konform
brazil stabilizációs program
megítéléséhez

(A tanulmány alapvetően a The Economist Publications Ltd. Kiadványainak Brazíliát érintő információira támaszkodik, elsősorban a The Economist Intelligence Unit (EIU) 1986-87-88-as számaira, valamint - kisebb részben - a KOPINT-Datorg gondozásában magyarul megjelenő „Nemzetközi Gazdasági Adatszolgáltatás” Táblázatok és Gazdasági elemzés alcímet viselő kiadványainak legfrissebb számaira. Ezért a konkrét forrásokat csak a fontosabb esetekben jelöltem meg.)

A nyitás kényszere

Brazília a világ ötödik legnagyobb országa és hetedik legnagyobb gazdasága. (EIU Brazil, County Profile 1986-87 10. p.) Ez lehetőséget biztosított számára, hogy gazdaságát (más fejlődő országokhoz képest) viszonylag függetlenül formálja. Brazília élt (és napjainkban is megpróbál élni) ezzel a lehetőséggel. Ez például abban mutatkozik meg, hogy időről időre védelemben részesítette a hazai gazdaság érdekében fejlesztendő ágazatokat, és sok más fejlődő országhoz képest sikeresebben állt ellen a külső nyomásnak, amely e politika eltörlését, liberalizációt, „nyitást” követelt.

Napjainkban, amikor a világgazdasági alkalmazkodás általánosan elfogadott módja a nyitás, megróhatnánk Brazíliát ezért a „zártágért”. Ez azonban, úgy gondolom, nem lenne teljesen helytálló. Először is azért nem, mert Brazília ezzel a politikájával (piacvédelem, az állam határozott beavatkozása a piaci folyamatokba a hazai magántőke érdekében stb.) tagadhatatlanul produkált eredményeket iparában, infrastruktúrájában (többek között a telekommunikációban!). Másodszor azért nem, mert Brazíliát sem az áru-, sem a tőkeforgalom szempontjából nem lehet kifejezetten „zárt” gazdaságnak nevezni. A piacvédelmet mindenkor irányítottan, egy-egy éppen fejleszteni kívánt ágazatban, a kívánt fejlettségi szint elérése érdekében alkalmazza.

Ám míg Brazíliának teljesen mindegy, hogy a kutató milyen véleményt alkot róla, addig hűsbavágó kérdés számára, hogy a világgazdasági folyamatokban és Brazília külgazdasági kapcsolataiban is vezető szerepet játszó

országok (mindenekelőtt az USA), illetve a hozzájuk kapcsolódó nemzetközi intézmények miként tekintenek gazdaságpolitikájára. Ha ugyanis ez utóbbiak érdekeikkel ellentétesnek ítélik meg a brazil lépéseket, úgy e nézetüknek gazdasági eszközökkel is nyomatékot tudnak adni. Különösen így van ez a 80-as években, amikor Brazíliát óriási adósságállománya már olyan kényszerpályára terelte, melyen:

- 1.) mindentől függetlenül is a törlesztési kötelezettség szülte „napi” szükségszerűségek (pl. minden áron való és minél nagyobb exporttöbblet) határolják be mozgásterét, és
- 2.) ezzel szoros összefüggésben hitelezői (akik a korábbi hitelek törlesztéseit fedező újabb hitelek nyújthatják, s ezzel a további eladósodás árán időről időre biztosíthatják számára a felszínen maradást), tehát hitelezői diktáló pozícióban vannak vele szemben.

Az eladósodás általában állami (nemzetközi) hitelfelvétellel indul. Miután a kormányok, nemzetközi szervezetek a hitelfelvevő iránti bizalmuk prezentálásával előkészítik a terepet a magánhitelezők számára, az adósság felduzzadását többnyire e magánhitelek idézik elő. Az adósságállomány bizonyos szintjén azonban a hitelezők közti vezető szerepet (és itt nem a mennyiségi szempont a releváns!) átveszik (ismét átveszik) a kormányok, illetve a befolyásuk alatt álló nemzetközi szervezetek, mindenekelőtt az IMF (és a Világbank). A magánhitelezők ugyanis az eladósodott országoknak való hitelnyújtáskor (átütemezéskor, átstrukturáláskor) már nem az adott gazdaság teljesítményét veszik számba: bizalmukat az említett intézmények konkrét lépésekben megnyilvánuló értékítélete határozza meg.

Jó esetben a hitelezőket pusztán az mozgatja, hogy visszakapják kintlévőségeiket. Azért csak „jó esetben”, mert egyáltalában nem biztos, hogy ez az egyetlen motiváció. (Ki tagadhatná, hogy a fejlett országoknak, elsősorban az USA-nak kedvező, hogy a nagy gazdasági potenciálú Brazília nem tud olyan mértékben fejlődni, mint akkor fejlődhetne, ha nem küzdene adósság gondokkal?) De tegyük fel, hogy csak az egyszerű költség számítás vezérli a diktáló pozícióban lévő hitelezőt! Még ekkor sem egyértelmű, hogy az általa ajánlott gazdaságpolitika - melyet tehát a hitelező érdeke diktál, ami abban áll, hogy az adós törlesszen - valóban hasznos a nemzetgazdaság számára. Sőt, egy súlyosan eladósodott, eredeti adósságait már visszafizetett ország számára az adósságok (a kamatos kamat) további törlesztése, s így az ennek alárendelt

gazdaságpolitika kifejezetten káros. Hiszen ebben a helyzetben az eladósodott ország felől folyamatosan (és nettó) erőforrás áramlik a hitelező felé, lehetetlenné téve ezzel az előbbi számára az „utolérést”, gazdasági felzárkózást.

Brazília tehát kénytelen a diktáló pozícióban lévő hitelezőkre hallgatni, s a renegát Cruzado-terv után 1987-88-ban az IMF koncepciójához szorosabban illeszkedő gazdaságpolitikát („nyitást”) megvalósítani. Pedig Brazília viszonylag nagy és erős ország ...

Az IMF-konform brazil program megszületése egyáltalán nem volt spontán. A program nem egy függetlenül döntő (csak a nemzetgazdaság lehetőségeit, igényeit számba vevő) kormány programja. A program létrejöttében a diktáló pozícióban lévő hitelezők nem a szép szó fegyverével, hanem annál súlyosabb érvekkel játszottak közre.

A 80-as évek gazdasági helyzete és feladatai

A katonai kormány harmadik nemzeti fejlesztési terve (1979-85) az olaj- és egyéb import helyettesítését, a mezőgazdaság hatékonyságának növekedését, az export diverzifikálódását, a hazai kulcsiparágak fejlesztését kívánta elérni. A sikeres megvalósítást azonban a 80-as évek Brazíliát is utolérő recessziója nagyban gátolta.

A Figueiro-adminisztráció (1979-85) rövidtávú fizetési mérleg-politikát követett, ami kétszer is (1979-ben és 1983-ban) leértékeléssel járt. Restriktív monetáris (hitel-) és fiskális politikával igyekezett megfékezni a belföldi keresletet, támogatással ösztönözte az exportot. Ennek következtében a belföldi megtakarítások csökkentek (1977 és 1985 között a GDP 23,6 %-áról 15,7 %-ra), s finanszírozási nehézségek léptek fel. Így nőtt a kül- (és bel-)földi eladósodás, illetve a gyors pénznövekedés révén az infláció. A gazdaság 1981-83-ban visszaesett. A külső egyensúly különösen 1982-ben állt rosszul: a folyó fizetési mérleg deficitje rekordot ért el, a tartalékok csökkentek, a hosszú- és középlejártatú adósságszolgálat rátája 97 % volt. Ebben a helyzetben az IMF segítségét kellett kérni. 1982 végén meg is született az egyezség: az IMF hitelt nyújt, cserébe a kormány vállalja a közkiadások megfékezését, hogy az inflációt visszaszoríthassa. Az ezt követő stabilizációs program csak elmélyítette a krízist, amit az ország régóta megoldatlan strukturális, regionális problémái (élelmiszerhiány, lakásgond, oktatási problémák, stb.) tetéztek. (EIU Brazil, County Profile 1986-87, 11-12. p.) Az inflációt részben a leértékelés,

részben a nem eléggé szigorú költségvetési politika, részben az „importált” infláció miatt nem sikerült megfékezni. Az áremelkedés a fellendülést hozó 1984-es esztendőben három számjegyűvé vált.

Ezt a fellendülőben lévő (export-, reálbér-, s így keresletnövekedés), de aggasztó szociális gondokkal terhelt gazdaságot örökölte 1985. márciusában az 1964 óta első civil kormány. Ez a kormány részben átvette a harmadik nemzeti fejlesztési terv megoldatlan, illetve továbbra is napirenden lévő célkitűzéseit (mezőgazdaság, hazai kulcsiparágak fejlesztése), koncepciója azonban merőben új volt: az általa kidolgozott negyedik nemzeti fejlesztési tervben (1986-90) a hangsúly a szociális helyzet, a nemzeti jövedelem fokozatos javítása felé tolódott el. Célul tűzték ki az élelmiszertermelés növelését, a kihasználatlan kapacitások megszüntetését, a magánszféra beruházásainak jelentősebb támogatását, bizonyos iparágak (pl. elektronika, informatika) külföldi versenytől való védelmét. A koncepció az export helyett elsősorban a belföldi piac bővülésére épül.

Az új kormány eleinte konzervatív monetáris és fiskális politikát követett, s megpróbált az IMF és a nemzetközi bankok követelményeihez igazodni. Hamarosan kiderült azonban, hogy az IMF követelményei nem teljesen felelnek meg a 4. fejlesztési terv céljainak. Így a régóta tárgyalás alatt lévő stand by hitel elmaradt, s megegyezés született, hogy Brazíliának nem kell hitel 1985-86 folyamán.

Miután a kormány ily módon függetlenedett az IMF hiteleitől és ajánlásaitól, hozzálátott saját stabilizációs programjának kivitelezéséhez. 1985 végén az infláció megfékezésében ortodox pénzügypolitika helyett a kínálati oldal fejlesztésére helyezte a súlyt, s 1986 elején életbe léptette a Cruzando-programot.

A Cruzando-program

A terv a pénzkínálat szabályozását célzó radikális antiinflációs program. Szociálpolitikai vonatkozása: biztosítani a reáljövedelem fenntartását a lakosság nagyon nagy részét kitevő szegények számára, akik kevesebb, mint 5 havi minimális bérből élnek évente.

A program viszonylag kedvező külső egyensúlyi feltételek között indult.

1986. február végén befagyasztották az árakat és a béreket. Új pénzt vezettek be, a cruzadot, melynek egysége 1000 régi pénz (cruzeiro) egységével volt egyenlő. Egy USD 13,8 cruzadot ért.

Az ezt követő időszakban a kereslet a szándékok

ellenére gyors ütemben nőtt, ami negatívan hatott az exportra. A költségvetési, illetve külső egyensúly romlott, a beruházások lanyhák voltak.

E helyzetben a Cruzado-terv második szakasza kívánt segíteni. 1986. júliusában a fogyasztás csökkenését, a költségvetési bevételek növelését, a beruházások fellendítését célzó intézkedéseket vezettek be. Benzinre, alkoholra, autótételre speciális adókat róttak ki („kötelező kölcsön”, mely bizonyos feltételek esetén visszatéríthető). Adóemeléseket hajtottak végre, a lakossági megtakarításokat serkentő új kamatformákat vezettek be, szabad bemenetet biztosítottak a részvényt piacra nagy nemzetközi pénzügyi intézményeknek. A Cruzado-terv e második szakasza (Cruzadinho) a lakosság elégedetlenségét váltotta ki, ami 1987-re is áthúzódott. Az árstop időközbeni feloldása ugyanis elszabadította az árakat, ami csökkentette a reálbéreket, s a szakszervezetek béremelési követeléseikhez vezetett. Időközben a gazdaság külső egyensúlyi helyzete tovább romlott.

1987. februárjában a kormány kénytelen volt moratóriumot elrendelni az 1987-ben esedékes kamatokra. Ez természetesen nagyon nem tetszett a hitelező kereskedelmi bankoknak. Az exportösztönzés végett leértékelték a cruzadot. (Ezt már az új pénzügyminiszter hajtotta végre.)

Mivel az egyensúlyi problémák továbbra sem oldódtak meg, 1987. júniusában újabb ár- és bérfagyasztást rendelnek el, ismét leértékelik a cruzadot, csökkentik a kormánykiadásokat. A kereslet csökken, az export nő, de a nettó tőkeáramlás továbbra is deficitese. Az árfagyasztást szeptemberben feloldják. Az infláció három számjegyű, bár a belföldi kereslet (az októberi béremelés ellenére) csökken. (A pozitív növekedést alapvetően a mezőgazdasági szektor fellendülése teszi lehetővé.) A gazdaság egyensúlyi helyzete továbbra is aggasztó.

A Cruzado-program sikertelensége nyilvánvalóvá válik, s 1987 végén a konszolidációs stratégia az IMF irányvonalához kezd igazodni, de a költségvetési hiány csökkentésében (a bérszabályozás mellett) még mindig jelentős szerep jut a bevételek növelésének (adóemelés). 1988 elején Brazília deklarálja az IMF-fel való megegyezés szándékát.

Mindez azonban még mindig nem elég az IMF támogatásának elnyeréséhez.

Miután az utolsó „önálló” kísérlet, Bresser Pereira (pénzügyminiszter) 1988. áprilisi „fiscal shock” programja - melynek célja a költségvetési hiány

csökkentése volt, többek között közvetlen adóemelés révén, - sem hoz megfelelő sikert, a központi kormány a helyi kormányok által adott irányvonalakat (1988. május) is figyelembe véve, „modernizációs és alkalmazkodási” programot dolgoz ki, melyet az IMF elé terjeszt. A program a gazdasági egyensúly megteremtését, a költségvetési deficit kiadások csökkentésén keresztül megvalósuló lefaragását, privatizálást, a külkereskedelem liberalizálását tűzte ki, s szükségesnek ismeri el az állam gazdasági szerepének újraértelmezését. (EIU Brazil 1988/2.8.p.) Ezzel megnyílt az út az IMF-fel való megegyezés, azaz átütözés, hitelfelvétel előtt (az első IMF-hitel a Sarney-kormány hatalomra kerülése óta!).

Az IMF „hatékony segítséget nyújtott”

Ez tehát az eseményeknek az a láncolata, melyből a Cruzado-program koncepciójának eleve és gyökeresen elhibázott voltára következtethetünk. Sőt! A fenti tények felsorakoztatása annak az IMF-konform konzekvenciának a megfogalmazására is lehetőséget nyújt, miszerint a Cruzado-program azért bukott el, mert szociálpolitikai feladatokat vállalt magára.

Csak hogy van az eseményeknek egy másik láncolata is, aminek a figyelembe vételétől nem lehet eltekinteni.

Lássuk!

A Cruzado-terv a Sarney-kormány által tervezett reformoknak egy láncszeme volt, s bizonyos értelemben bázisát képezte az 1986-90-es fejlesztési tervnek. Ha a program sikerül, bebizonyosodik, hogy nem kell az IMF politikáját követni a gazdasági bajokból való kilábaláshoz.

Az IMF (illetve a vezető nemzetközi pénzügyi körök, élükön az USA-val) kezdettől fogva megvonta minden támogatást az új irányvonalat követő civil kormánytól, így annak Cruzado-programjától is. „1985 elején, azzal egy időben, hogy Brazília több évre szóló adósság-átütözési megállapodásról tárgyalt kereskedelmi bankokkal, az IMF megvonta tőle támogatását, mert nem teljesítette a monetáris politikával és az inflációval kapcsolatos célkitűzéseket. Azóta feszült a viszony Brazília és a Valutaalap között, mivel az új polgári kormány előnyben részesíti a gyors belgazdasági növekedést az IMF-megállapodások korlátozó hatásaival szemben.” (Nemzetközi Gazdasági Adatszolgáltatás. Gazdasági elemzés. Brazília. 1987. aug., 3. p.) Az IMF és Brazília közti e nézeteltérésnek, mely az IMF támogatásának megvonásában öltött testet, további

következményei voltak.

Brazília 8 milliárd dollárral tartozik a Párizsi Klubnak. A Sarney-kormány a fizetési mérlegen való enyhítés miatt át akart ütemezni 1985-ben esedékes 3,5 milliárd dolláros tartozását. Az USA vezetése alatt álló Párizsi Klub azonban ezt megtagadta, nyíltan arra hivatkozva, hogy Brazília nem követi az IMF előírásait. A Klub az átütemezést (átstrukturálást) az IMF és Brazília közti egyezményhez kötötte, melynek értelmében Brazília IMF-programot hajt végre.

A Párizsi Klubbal való meg-nem-egyezésnek további következményei voltak. A már korábban említett, a kereskedelmi bankokkal szemben fennálló adósság több évre szóló átütemezésének (a tárgyalások sikeres befejezésének) a feltétele az volt, hogy Brazília egyezsége jut a Párizsi Klubbal. Így tehát erre az átütemezésre sem került sor. (46 milliárd dollár 1990-ig esedékes, illetve 9,6 milliárd dollár 1986-ról 1987-re átvitt adósság átütemezéséről volt szó.) Az amerikai Eximbank felfüggesztette a brazil importőröknek való hitelek nyújtását. Kedvezőtlen lépéseket tett az NSZK Hermes nevű hitelbiztosító társasága is. (EIU Brazil 1986/3 25. p.)

Az USA nemcsak a Párizsi Klubban lépett fel Brazília ellen. Akadályozta a Világbank Brazíliának (mezőgazdasági és erőmű-építési célokra) adandó több mint 1 milliárd dolláros hitelével kapcsolatos tárgyalásokat is. (EIU Brazil, 1986/3 7. p.) Az USA-nak ez a „Brazília-ellenessége” nagyrészt Brazília piacvédelmet alkalmazó iparfejlesztéséből táplálkozik. Brazília „market reserve” - politikája ugyanis ellenkezik az USA (vállalatainak) érdekeivel. Ezért szankciók alkalmazásával, vagy ezek kilátásba helyezésével igyekszik engedményeket kicsikarni termékei számára, tehát biztosítani bejutásukat a brazil piacra. Ez történt például az informatika területén 1986-ban. (Jorg Mayer-Stamer: Politische Gestaltungsspielraume von Schwellenländern in der Mikroelektronik - Industrie. Vierteljahre-berichte 1987. szept., 267. p.) 1986 az az év, mikor Brazíliának különösen nagy szüksége lett volna a nagy kereskedelmi többletre, hogy ezzel (is) bizonyítsa: nem szükséges az IMF politikáját követni ...

A pénzügyi válság titánjai és Brazília közti ellentétek, megfejelve az új kormány szociálpolitikai irányultságával, illetve hazai iparvédelmével és demokratizálási hajlamaival (ez utóbbi a tőke szerint egyszerűen csak „politikai bizonytalanság”), megrendítette a külföldi működőtőke bizalmát is. 1986-ban a tőkeberuházások nettó értéke csökkent

(visszaestek az új, közvetlen tőkeberuházások), megugrottak a profit- és osztalék-hazautalások, aminek külső egyensúlyra gyakorolt hatása egyértelmű. (A külföldi cégeket a bányászatból kiutasító alkotmány csak 1988-ban került elfogadásra.)

Növelte a gondokat, hogy a jelentős külső egyensúlyi gondokkal küzdő, de a nemzetközi pénztőkétől segítséget nem kapó kormány 1987. februárjában - mint arról már szó volt- moratóriumot volt kénytelen meghirdetni a kereskedelmi bankokkal szemben. Az ezzel járó, s mindenekelőtt Brazíliára (a folytatott gazdaságpolitika kimenetére) káros feszültségek csak 1988. januárjában kezdtek oldódni, mikor már látható volt, hogy Brazília visszatér az IMF-kurzushoz.

Mindebből látható tehát, hogy a Cruzado-programot kidolgozó kormány nem kapta meg az IMF-től (és ebből következően egyéb pénztulajdonosoktól) azt a támogatást, melyet elődei, illetve más IMF-programot követő országok megkaptak, így nem jutott hozzá azokhoz a lélegzetvételnymi szünetekhez adósságtörlesztési gondjai közepette, ami az IMF-programot követőknek „kijár”.

Az IMF-konform megközelítés a Cruzado-programot okolja a fogyasztási boomért, az export, s így a külkereskedelmi aktívum csökkenéséért, a beruházások nyomottságáért, a tőke- illetve fizetési mérleg passzívumáért. Bár kétségtelenül tartalmaz igazságot ez az állítás, fel kell hívni a figyelmet (részben a fentiek alapján) azokra a tényekre, melyeket ez az érvelés figyelmen kívül hagy.

- 1.) A fogyasztási boom nem a Cruzado-programmal, hanem már 1985-ben kezdődött, s gyökerei 1984-re nyúlnak vissza, mikor az év második felében a fellendülő gazdaság a reálbérek emelkedését tette lehetővé. A fogyasztási boom-ot természetesen az 1985. decemberi költségvetési csomagterv és a Cruzado program tovább táplálta. A fogyasztás növekedése az alsó kereseti kategóriájú emberektől származott (akiknek szociális helyzetét a Cruzado-program elsősorban javítani kívánta), elsősorban a féltartós cikkek (mint például a textíliák) forgalma nőtt. (EUI Brazil, 1986/4, 10. p.) Figyelembe véve Brazília exportszerkezetét, a kivitel csökkenését ez a boom messze nem kielégítően magyarázza.
- 2.) Tagadhatatlan, hogy egy nemzetgazdaságban a belső expanzió csökkenti az export vonzerejét. Csakhogy a brazil export 1986-os csökkenésében olyan egyéb okok is közrejátszottak, melyek megkérdőjelezzik, hogy jogos-e a belföldi kereslet növekedésének ilyen kitüntetett szerepet adunk.

- A brazil export négytizedét kitevő nyersanyagok többségének világpiaci ártrendje 1986-ban csökkenő, mint az 5. táblázatból is látható, a kivitel csökkenésének éppen e termékcsoport volt a hordozója.
 - 1986-ban nagy szárazság volt Brazíliában, ami szintén csökkentette az exportálható az exportálható agrártermékek mennyiségét (így pl. visszaesett a kávéexport).
 - A szójaexport is elmaradt a várttól, mivel 1986-ban nagy mennyiségű USA-szója került a világpiacra.
 - Az amerikai dollár értékcsökkenése szintén visszahúzólag hatott a kivitelre.
 - Mint korábban láttuk, a külföldi működőtőke braziliai tevékenysége alábbhagyott (tőke kivonás történt), ami nyilvánvalóan jelentett exportkiesést is.
 - Megvizsgálandó az a körülmény, hogy a Brazíliával az említettek miatt rossz viszonyban lévő USA protekcionizmusa (például a brazil „market reserve”-re való reagálás formájában, vagy más módon) akadályozta-e, és ha igen, milyen mértékben a brazil kivitelt.
- Kérdés az is, nem hatott-e negatívan az exportra az Eximbank brazil importőrökkel szembeni hitel-leállítása (például úgy, hogy az így kieső import valamilyen export számára fontos termékeket érintett).
- 3.) A beruházásokkal kapcsolatban először is le kell szögezni, hogy azok már évekkel a Cruzado-program előtt is nyomottak voltak (ez még az 1983-as válságév hagyatéka, melyből először 1985-ben, a civil kormány hatalomra kerülésekor volt felfelé történő kimozdulás- ld. 1. táblázat), tehát ezért sem okolható kizárólag a Cruzado-program. Másodszor: 1986-ban a kapacitások kihasználtsága nőtt, ami mindenképp pozitívum. Harmadszor: nem lehet negatívan megítélni azt, hogy a megvalósuló beruházások nem a kapacitásbővítésre koncentráltak, hanem a termelékenység emelésére és a diverzifikációra (különösen ha figyelembe vesszük, hogy eközben a kapacitáskihasználtság nőtt). A termelékenység növelése és a diverzifikálás a gazdasági fejlődés, illetve a világpiaci versenyképesség záloga. Negyedszer: a Cruzado-terv szemére vethetjük, hogy nem ösztönzött a kívánatos mértékben a termelés bővítésére (kapacitásbővítő beruházásokra). Az előbbieknél tükrében persze kicsit suta ez a követelmény, hiszen megkérdezhetnénk: jobb lett volna-e, ha a régi termelékenységi szintnek megfelelő újabb kapacitások jönnek létre, a korábbi kihasználatlan kapacitásokat megtartva (illetve „eltolva”)? De ha továbbra is fenntartjuk azt a véleményünket, hogy a modernizációt végrehajtó pótló beruházások és növekvő kapacitáskihasználtság mellett is növekednie kellett

volna a bővítő beruházásoknak, akkor meg kellett volna vizsgálnunk, hogy volt-e ehhez elegendő forrás (pénz) abban az országban, amely súlyos külső egyensúlytalansággal, adósságtörlesztési kötelezettséggel küzd. Amelynek a nemzetközi pénztőke nem nyújtja a szokásos segítséget. Ahonnét a külföldi működőtőke is kivonul. Ahol a hazai vállalatok nagyon eladósodottak, de ezen a kormány - bár megpróbál (ld. EIU Brazil 1986/3. 11. p.) - nem tud a kívánatos mértékben segíteni a saját erejéből, mivel maga is költségvetési deficittel küzd. Ahol a vállalatok (az Eximbank akciója folytán) fő importpiacukon elesnek a hitelektől. Amely előtt tehát a külső erőforrás-bevonás lehetőségei bezárultak, de amely maga - a törlesztési kötelezettségek miatt - erőforrásainak kiáramoltatására van kötelezve, illetve - a külföldi tőke hazautalásai, kivonulása miatt - ilyen erőforrás-kivonást szenved el. Ötödször: a beruházások nyomottságánál figyelembe kell vennünk az utóbb említett tényt, hogy t. i. a már korábban elmondottak miatt a külföldi működőtőke nemhogy nem növelte, hanem egyenesen csökkentette brazil beruházásait, aminek nyilvánvalóan nemcsak közvetlenül (a kapacitásait csökkentő, illetve nem növelő külföldi cég megrendelőinek, beszállítóinak oldalán) is van negatív hatása a beruházásokra. A külföldi működőtőke bizonyos mértékű kivonulása természetesen az (egyébiránt régi keletű) brazil koncepciónak (t. i. a hazai tőke támogatásának) a része. Az 1986-87-es beruházás-csökkenés (tőkekivonás) azonban messze nem csak ebből adódott, tehát nem a kormány akaratának alázatos végrehajtását jelentette. Abban közrejátszott a nemzetközi pénztőke brazil politikával szembeni állásfoglalása, illetve a brazil demokratizálódási folyamat is. A külföldi olajtársaságok kiutasítására vonatkozó előírás valamint a kisebbségi külföldi tulajdonrészesedés erőltetése komoly aggodalmat vált ki a multinacionális társaságok körében. Bár bizonyos remény mutatkozik egy liberálisabb törvénytervezet elfogadására, a jelenleg folyó alkotmányi viták aláássák Brazília külső tekintélyét. Még ennél is súlyosabb kárt okoz majd, ha parlamentáris kormányzási rendszert (!) léptetnek életbe, hiszen az ebben résztvevő politikai pártok között nagy az ellentét.” (Az én kiemelésem - A. A. Nemzetközi gazdasági adatszolgáltatás. Gazdasági elemzés. Brazília. 1988. febr. 11. p.) Legvégül: ez utóbbival is összefüggésben rá kell mutatni, hogy Braziliában a beruházások nyomottságához a közlegő kongresszusi választások (1986. november) is hozzájárultak, s mint köztudott, ilyen politikai események előtt a vállalatok mindig és

mindenütt „kivárnak”. Összefoglalóan: ha el is ismerjük, hogy a Cruzado-program árfelfagyasztásának (illetve az árfelfagyasztás feloldásával kapcsolatos várakozásoknak), valamint a fogyasztáscsökkenés érdekében alkalmazott magas kamatlábaknak volt szerepük a beruházások nyomottságában, ezt egyedül, vagy akár fő okként nem jelölhetjük meg.

4.) Mindezzel tulajdonképpen már el is soroltuk a külső egyensúly megbomlásának, a tőke- és (folyó) fizetési mérleg megugró deficitjének okait. Röviden:

- Az átütemezési tárgyalások sikertelensége miatt az adósságszolgálat már 1985-ben is alig csökkent.
- Az IMF-fel való nézeteltérések, illetve a belpolitikai helyzet miatt nőttek a külföldi cégek profit-, osztalék- illetve amortizáció-hazautalásai már 1985-ben. (Az új külföldi közvetlen beruházások értéke csak 0,1 milliárd dollár volt.) 1986-ban egyenesen tőke kivonás történt, a külföldi beruházások 1987-ben is alig nőttek, a nettó tőkeáramlás azévből is negatív volt.
- A szükséges újabb hitelek nem álltak rendelkezésre.

Mindezekben ha okként jelöljük is meg a Cruzado-programot, illetve a brazil kormány gazdaságpolitikáját, akkor is elsősorban és alapvetően mint közvetett okot kell megjelölnünk. Ok volt, t. i. annyiban, hogy nem értett vele egyet az IMF.

A Cruzado-program (illetve a Sarney-kormány által vallott és követett gazdaságpolitikai koncepció) megítélésében tehát óvatosnak kell lenni, s vigyázni kell, hogy ne keverjük össze az események egyidejűségét a köztük lévő korrelációval.

A Sarney-kormány gazdaságpolitikáját követő Brazília kedvező külső egyensúlyi helyzete (kereskedelmi, tőke- illetve fizetési mérleg aktívuma, illetve egyensúlya) azt bizonyította volna, hogy nem szükséges az IMF programját követni a gazdaság talpra állításához. A tőke- és fizetési mérleg egyensúlya az átütemezésektől (átstrukturálástól) függött. Erre nem került sor. Az export (messze nem kizárólag a Cruzado-program miatt!) nem nőtt a szükséges mértékben. Így a kereskedelmi többlet (bár messze felülmúlta az 1980-83-as évet) nem volt képes ellensúlyozni a tőke- (illetve fizetési) mérleg hiányt. Az ország külső egyensúlyi helyzete tehát romlott. A kör bezárult.

(Megjegyzendő, hogy pl. 1980-83-ban a helyzet mind a kereskedelmi mérleg, mind a folyó fizetési mérleg, mind a GDP, illetve a beruházások növekedése szempontjából sokkal rosszabb volt, mint 1985-87-ben, az IMF és Brazília közti viszony akkor mégsem volt annyira

feszült.)

Nem kívánok a Cruzado-program, illetve a Sarney-kormány gazdaságpolitikájának apostola lenni., és nem hiszem, hogy Brazília 1985-87-ben megtalálta az egyedül üdvözítő megoldást gazdasági-társadalmi gondjai számára. De szeretném leszögezni: bármilyen (helytelen? helyes?) volt is a Cruzado-program, egy pillanatig sem állt „önmagában”, egy pillanatig sem nyílt rá lehetőség, hogy pusztán önmaga hibáival, következtelenségeivel álljon szemben. Ilyen „önálló” programmal egy eladósodott ország nem is bírhat. Persze ha eleve feltesszük, hogy az IMF által javasolt irányvonal a helyes és csak az a helyes minden eladósodott, külső egyensúlyi zavarokkal küzdő ország számára, tehát ha eleve feltesszük amit bizonyítani akarunk, akkor nem vesszük észre (mert nem fér bele a képbe), hogy a Cruzado-program nem önmagától (bár kétségtelenül önmaga miatt) bukott el.

Több országra, köztük Brazíliára vonatkozóan olvashatjuk: az IMF „hatékony segítséget nyújtott a gazdaság talpra állításához, ezért cserébe viszont gazdaságpolitikai ajánlásokat tett.” (Török Ádám: Konzolidációs gazdaságpolitikák nemzetközi tapasztalatai. Közgazdasági Szemle 1988/5, 552. p.) A mondat értelme nem változik, ha azt mondjuk: az IMF gazdaságpolitikai ajánlásokat tett, ezért cserébe segítséget nyújtott a gazdaság talpra állításához. Mivel itt cseréről, tehát két, egymáshoz szorosan kötődő aktusról van szó, ha tagadunk, mindkét cselekvést tagadnunk kell: az IMF nem tett gazdaságpolitikai ajánlásokat, így nem nyújtott hatékony segítséget a gazdaság talpra állításához. Ebből pedig következik, hogy az egyes országokat nem egyszerűen az IMF-ajánlások követése (illetve nem követése) segítette (illetve hátráltatta) gazdasági bajaik orvoslásában, hanem az IMF egyéb (közvetlen, illetve közvetett anyagi) segítsége is (illetve elmaradása). Az IMF- ajánlások tehát a szó szoros értelmében igen „drágák” az eladósodott országok számára, amelyek nincsenek abban a helyzetben (még ha akarnának is!), hogy ezt az „árkapcsolást” elutasítsák. Ezt Brazília példája is bizonyítja.

Brazília számára az IMF „hatékony segítséget nyújtott” abban, hogy belássa: nem teheti meg, hogy ne hallgasson az IMF-re.